

Blaža Márta

A misztikus költő

Beszélgetés Kuklay Antallal

Pilinszky Jánosról

„1970 februárjában a sárospataki Borostyán szálló éttermében a trinitáriusok hajdani kolostor-templomában üldögéltünk kettesben” – emlékszik vissza Pilinszky Jánossal történt első találkozásra Kuklay Antal körömi plébános *A Kráter peremén* című könyvében. „A gótikáról beszélgettünk, amikor a templom a világegyetem modellje volt, kőbeírt mása és egyben mércéje minden emberi alkotásnak. Aztán megkérdeztem: – Most mit írsz? A válasz sejtelmes volt: – Mostanában olyan területekre jutottam, ahová valószínűleg kevesen tudnak majd követni.”

– *Melyek voltak ezek?*

– A *Kráter* kötet verseinél, ezeknél a látszólag banális, szürke kis költeményeknél, amikről azt mondták, hogy már nem is versek, hanem gyökversek, Pilinszky felfedezte, hogyan lehet a végsőig redukálni a külső formát, hogyan lehet megnövelni a rejtett költői kép intenzitását. Olyan eszközöket használt, amikkel korábban csak az ókori szónoklat élt, paradoxonok, allúziók és enigmák mögé rejtette a költői képet, illetve azt a gondolatot, amely a vers magját képezte. Ezáltal olyan útra jutott, mint az egyik keleti filozófia, a zen, amelyben a mester rejtélyes kijelentései a növendéket meditálásra készítik. Pilinszky versei interaktív költemények. A nyugat-európai hagyományok szerint a verset első olvasásra kell megérteni, a keleti gyakorlat ezzel szemben az, hogy csak hosszú meditációs folyamat végén áll össze az olvasóban a vers szintaktikai szerkezete, és ragyog föl a költői kép. Pilinszky magát konkretistának nevezte, mert szerinte a valóságnak van egy olyan varázsa, amiről a nagy művészek nem tudnak lemondani. A konkrét költői kép költészetének első fázisában tökéletes evidenciával és lenyűgöző intenzitással jelenik meg. Második költői korszakában kísérletet végzett annak kiderítésére, mi lenne, ha a benne felgyülemelő feszültségeket lávaszerűen szabadjára engedné. Amikor Weöres Sándor elolvasta a *Szálkák* című kötetet, azt mondta, most láttam a Jancsit először papucsban. A kísérlet tehát sikerült. A harmadik költői korszak a *Kráter* kötetel indult. Pilinszky lecsupaszította a verset a legszükszavúbb prózai közléssé, szándékosan megfosztotta a költői eszközöktől, így minden benne foglalt szó nélkülözhetetlenné vált.

– „Kevés olyan költőnk van, aki költészetével annyira adekvát, mint Pilinszky János” – mondja Weöres Sándor.

Tüskés Tibor pedig így fogalmaz: „Kevés olyan költőnk van, akinek költészete oly mértékben eltávolodott a költő személyétől, annyira levált a költő életéről, egyéni sorsáról, mint Pilinszkyé.”

– Mindkettőjüknek igaza van. Annyira egyéni az az út, amit Pilinszky bejárt, hogy csak egyéniségének ismeretével lehet követni. Másrészt viszont ez az egyéniség annyira alázatos, annyira nagy benne az empátiás készség, hogy az alázat csúcán látszólag lemond a személyiségéről. Ennek gyümölcse Pilinszky költészete, mely egyetemessé vált, ugyanakkor látásmódja egyéni. Nem véletlen, hogy Cs. Szabó László Dosztojevszkij Aljosájával rokonította. A magyar költészetben talán *József Attila* őrizte meg ennyire a gyermeki érzékenységet, ártatlanságot.

– *Sokat és sokszor vitatott kérdés Pilinszky költészetének egyházi fogantatása. Valójában egyházi költő volt-e a szó szoros értelmében?*

– Azt mondta magáról, hogy ő nem katolikus költő, hanem költő és katolikus. *Radnóti Sándor*, aki mélyreható tanulmányt írt Pilinszky költészetéről, az Isten-problémával kapcsolatban három kategóriát állít fel: az első a *kereső költő*, ide sorolja Adyt, a második a *liturgikus költő*, mint *Babits*, a harmadik a *misztikus költő*, kinek számára Isten léte nem probléma, mint a keresőnek, de nem is evidencia, mint a liturgikusnak, hanem az Istennel való kapcsolat lehetetlensége jelenti számára a problémát. Ide tartozik Pilinszky is. Az Isten-probléma Pilinszkyknél kirajzol egy ívet az elveszett Édentől a megtalált atyai házig. Korai verseit az Isten utáni sóvárgás, a vele való kapcsolat problematikája jellemzi. Később kitisztul, himnikus magasságba, eufórikus kiteljesedésig jut el.

– *Hogyan közelíti meg Pilinszky a hitbéli tanításokat?*

– Éppen az a döbbenetes, hogy – bár úgy vélte, a Szentírást lehetetlen feldolgozni – az idő előrehaladtával egyre mélyül költeményeinek teológiai tartalma. Mondok egy példát: „Egy százlábú s egy flamingó között, / villanszék és nászágy között, / egy pórus krátere meg egy / tündöklő homlok ragyogása közt: / semmi különbség. Különbség csak egy van, / ha azt mondják: »én jó vagyok«, / vagy – ami ritka – azt mondják: »te jó vagy«, / de ez is olyan különbség csupán, / amire Isten azt mondja magában: / mindkettő ugyanaz.” A vers címe: *Különbség*. A lényeges az ember életében nem esztétikai síkon van, nem a kellemes és kellemetlen között, hanem a szeretet síkján. Aki csak önmagát szereti, addig jut el, hogy *én jó vagyok*. Aki másokat is szeret, az ki tudja mondani, hogy *te jó vagy*. És itt van egy teológiai fordulat: akár magát szereti valaki, akár a másikat, mindenképpen felfedezi a jóságot, mert a szeretet tárgya a jó. Ebből adódóan Istent ismeri meg, aki szeret. Valójában mindkettő azt mondja, hogy *Ő a jó*. Csak az tud ilyen felismerésre jutni, aki végigelmélkedte a keresztény filozófiát és teológiát. A megtestesülés, szenvedés, megváltás, kegyelem, imádság sorra jelennek meg Pilinszky költészetében.

T. Kantor
VII 1986

Malarstwo

„Valójában két szó, mit ismerek, / bűn és imádság két szavát. / Az egyik hozzám tartozik. / A másik elhelyezhetetlen.” – írja Az ember itt című versében. Az ember a bűnben elfordul Istentől, az imádság pedig Istenhez fordul, de a keresztény kegyelemtan szerint az ember csak akkor fordulhat Istenhez, ha Isten magára ölti a kegyelem fényét. Az imádság paradox dolog, az ember műve, mégsem az emberé, és nem az Istené, mert az ember fordul Istenhez.

– 1957 november elsején Pilinszky az Új Ember című katolikus lap munkatársa lett. A lap egyik szerkesztője kezébe adta Schütz Antal Dogmatikáját, hogy tanulja meg belőle azokat a hitgazságokat, amelyeket képviselnie kell. Pilinszky mereven elzárkózott ettől.

– Schütz a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanított, Pilinszky eljárt az előadásaira. Verseiben fel is lelhető számos olyan vonatkozás, mely arra enged következtetni, hogy behatóan foglalkozott a skolasztikus teológiával. A dogmatika bizonyosságot keres azon a területen, ahol nincsen, és ez a filozófiai megközelítés idegen volt Pilinszky számára, az analógiák, a szimbólumok közelebb álltak hozzá, az Isten-problémát nem racionálisan közelítette meg, hanem művészi úton.

– A húszas évek egzisztencializmusa hatására Pilinszky Isten-hite válságba került. Hogyan nyerte vissza a hitét?

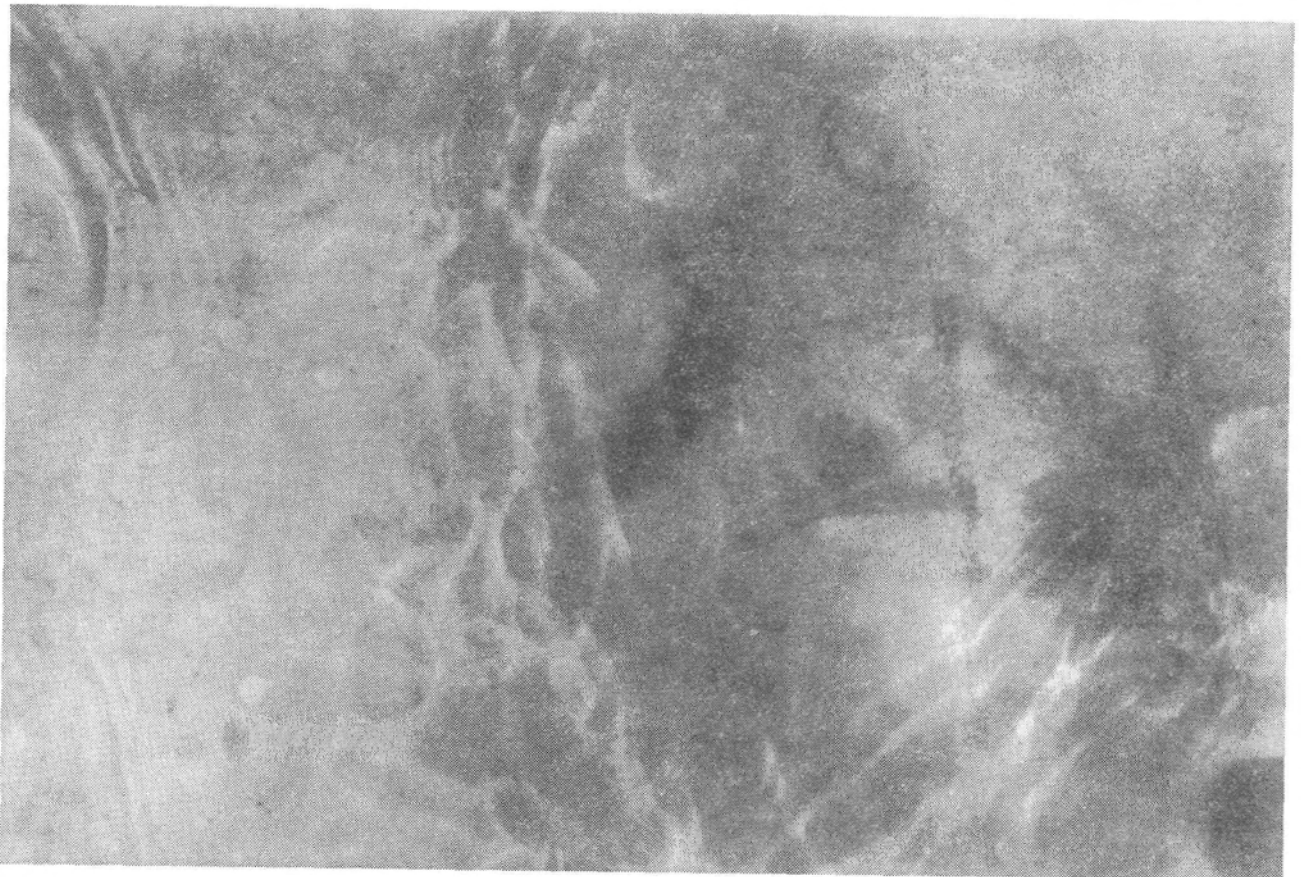
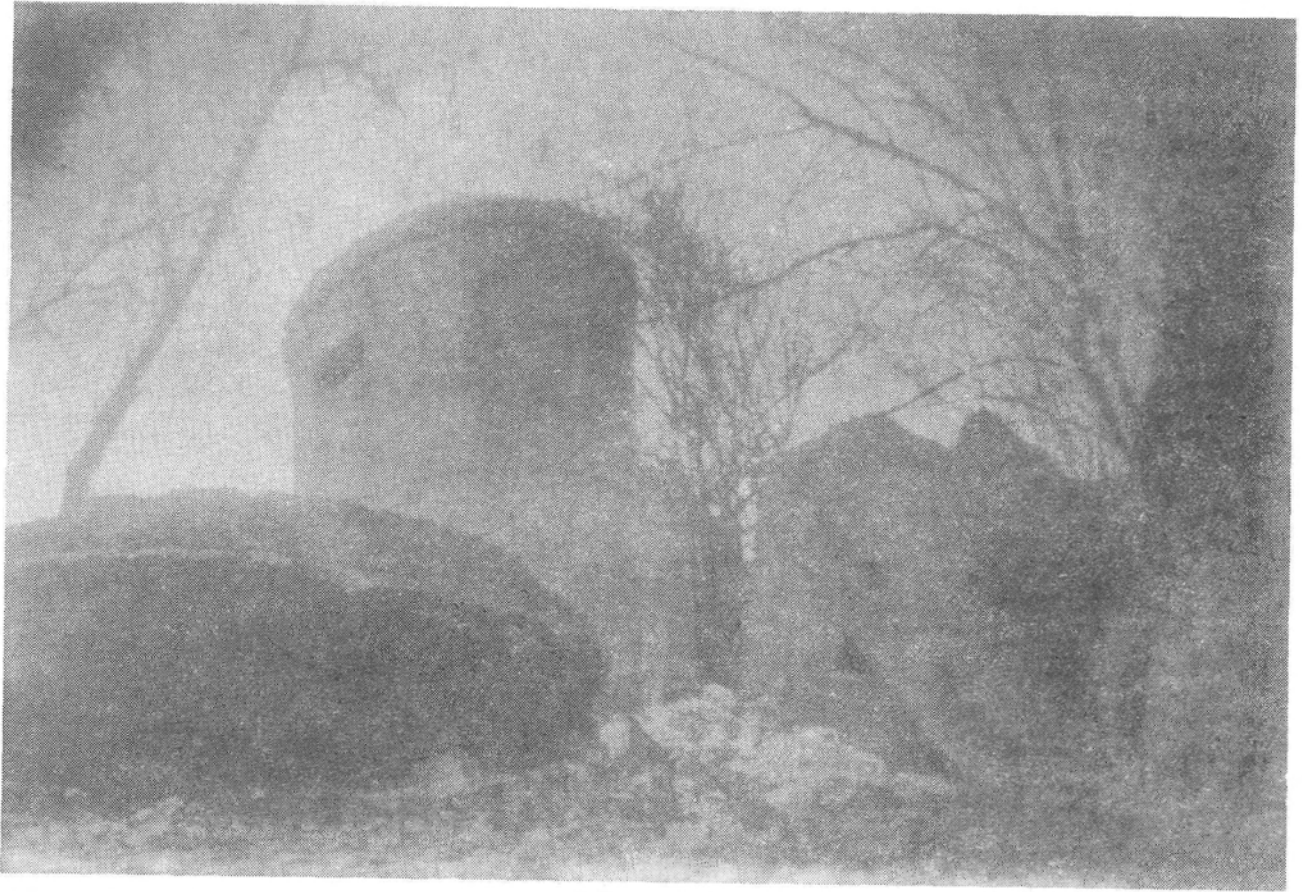
– Hosszú vívódó korszaka után elment a Domonkosokhoz gyónni, és a páter azt mondta neki: „Fiam, az Isten magát nagyon szereti, hogy ennyit szenvedett.” Mert az ő hite valóban megszenvedett hit volt. A háború idején, amikor a szavak visszanyerték igazi jelentésüket, Pilinszky megtalálja Istent.

– Nemrégiben Kertész Ákos íróval beszélgettem, aki a saját ateizmusát éppen a háborúban átélte szörnyűségekkel magyarázza, s láttam dokumentumfilmeket, ahol koncentrációs táborba hurcolt, vagy a Gulág-szigeteket megjárt emberek vallanak arról, hogy szenvedéseiken át egyre távolabb kerültek Istentől, végül elvesztették hitüket. Miként lehetséges, hogy Pilinszky épp ebben az embertelen világban talált rá újra Istenre?

– Azt mondja egyik írásában: „Korábban jobb kézzel írtam, most bal kézzel. Én egy olyan szegény legény vagyok, akit fenyegetett az akadémiák zöld frakkja. Korábban perfekcionista voltam, most tudom, hogy nincs tökéletesség. Istenem, hogy utálok minden harmóniát.” Pilinszky az esztétika, a művészet világában élt. Két vonulatot különböztetett meg: a klasszikust – a forma tökéletességét keresőt – és az evangéliumi esztétikát, ahol a másik ember elesettségében, gyengeségében jelenik meg. Az esztétika öncélú, zárt világából a háború rémségeinek hatására tör ki. „Négyöt esztendő lehetett, / s az én koromban a világ, / vagy – ha úgy tetszik – a valóság, / egyszerűen mindaz, ami van, / két esztendő vagy nyolcvan év, / mázsás cipő, több tonnás kis kabát, / és főként, ami hátra van még, / pontosan öt-hat

éves.” *Auschwitz* a vers címe. Egy négy-öt esztendőes gyerek még nem vált le az anyjáról, tehát még manipulálja a szeretet, a hat-hét esztendőes pedig már belefásult a gyűlöletbe, az embertelenség világába. Csak öt-hat éves korban lehet a gyermek *tabula rasa*, a valóság tiszta tükre, akit már nem befolyásol a szeretet, és még nem ront meg a gyűlölet. Pilinszky számára megtisztulást jelentett az Isten-hitben a háború pokla. Ami más embert összetör, a megaláztatás, a szenvedés, az embertelenség, az számára kegyelmi forrás lett. Maga vall ennek a lélektani háttéréről. Azt mondja, a rettenetes szituációkban képes volt arra, hogy kívülről szemlélje önmagát, és nem azonosult a szituációval. Az új korral az ember fölfedezte, hogy nem ő a világegyetem középpontja, mégcsak nem is a Nap. S miközben fizikailag alázatos lett, szubjektíve mégiscsak saját magában látta a világegyetem közepét. Az ateisták egy furcsa paradoxon áldozatai: a valóságot keresik, ugyanakkor nincsenek megelégedve ezzel a valósággal, és csak akkor tudnák elfogadni, ha jó lenne, vagyis: Isten teremtette volna. Ez olyan, mintha azt mondanánk: a radioaktív elemeket nem teremthette Isten. Képtelenek elfogadni a valóságot, mert csak a saját szubjektív létüket látják értelmesnek. Számomra az, hogy volt Auschwitz, vagy hogy a hidrogénnek ilyen és ilyen a színeképvonala, ugyanaz. Jézus a megtestesült ige, Isten fia, mégis a legborzalmasabb halállal halt. Ez a világ, ez a valóság. A keresztény teológia számára a szenvedés és a halál nem olyan negatívum, mely megkérdőjelezné Isten létét. Akárcsak a keleti filozófiákban, a keresztény teológiában sincs individualizmus. Az emberek többsége ezzel szemben azonban individualista. Tehermentesíteni akarja a valóságot, okosabb szeretne lenni Istennél.

Azok az emberek, akik több ezer évvel ezelőtt éltek, ugyanúgy gondolkodtak, mint mi, bár valószínűleg sokkal intelligensebbek voltak nálunk, hiszen bonyolultabb világot kellett megmagyarázniuk, mint nekünk. Az ismeretek megszerzésében elfajultunk hozzájuk képest. Ez a civilizáció ára. Több százezer éves döntéssorozat eredménye, hogy az emberek ebben az irányban keresik a kibontakozás útját, az emberiség célját. Csakhogy ennek az útnak megvannak a maga vargabetűi. Én a keleti és a nyugati kultúra különbözőségében látom ennek okát: keleten ugyanazzal a mentalitással élnek ősidők óta. Ott az egyensúly a fontos, a harmónia, az arány, a mérték, a tradíció. Nyugaton egy növekedési spirál mentén bontakozik ki a kultúra, a mennyiség a fontos, nem a minőség, a növekedés az elsődleges, s ennek következménye az egyensúlyzavar. Az emberiségnek egyetemes paradigmaváltásra lenne szüksége ahhoz, hogy kijusson ebből a krízisből. Elsősorban a keleti kultúrához, pontosabban annak emlékeihez kell visszanyúlnia, merthogy a keleti kultúrát az emberiség javarészt megsemmisítette. A következő század dolga, hogy a megmaradt értékekből új katedrális építsen.

Bozsó. András fotói

